

Grzeorz Łuszczak

Pojęcie wartości : kilka refleksji na temat poglądów Jana Pawła I

Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce : kwartalnik dla nauczycieli nr 3-4, 58-65

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

dr Grzegorz Łuszczak
Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”
w Krakowie

POJĘCIE WARTOŚCI. KILKA REFLEKSJI NA TEMAT POGLĄDÓW JANA PAWŁA II

*„Szczęśliwy mąż, który nie siada w kole szyderyów,
lecz ma upodobnienie w Prawie Pana.
Nie tak występni nie tak:
są oni jak plewa, którą wiatr rozmiata”.*

Psalm 1

Pedagogika – jako nauka – zajmuje się różnorodnymi procesami. Dąży ona nie tylko do poznania szerszego kontekstu rozwoju, ale także przyczynia się do ukształtowania osobowości człowieka. Pytanie o człowieka było zawsze pierwszorzędne w filozofii, pedagogice i teologii. Głównie nauki humanistyczne odnosiły się do poznania celu i sensu życia jednostki. Problem wartości nabiera szczególnego

znaczenia w epoce przemian i napięć cywilizacyjnych¹. Często rozmyślamy nad tym: Kim jest człowiek? Czy uważany jest za istotę wartościową? Z pewnością można stwierdzić, że jest on osobą, która została urealniona, a tym samym tą, która posiada strukturę cielesną, intelekt, wolę, zmysły i uczucia. Pytanie o to kim jestem, stawiano sobie już od dawna. Jest ono najciekawsze a zarazem podstawowe². Z literatury wynika, że człowiek – jako animal rationale, persona – będąc częścią kosmosu i świata materialnego stanowi pierwiastek wielorakich społeczności.

Według K. Wojtyły jest to „nie tylko odniesienie poznawcze, które niejako skupia tę rzeczywistość w soczewce człowieka – mikrokosmosu. Całe poznanie

¹ K. Denek, *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*, Toruń 1999, s. 25.

² Jan Paweł II, *Spotkanie Ojca Św. Jana Pawła II z młodzieżą akademicką*, Warszawa 3. 06. 1979 r., [w:] *Jan Paweł II, Wypłyni na głębie. Ojciec Św. do młodych Polaków*, Warszawa 2006, s. 7.

poniekąd uwewnętrznia rzeczywistość poza – osobową w osobie – podmiocie (...)³. Będąc osobą żyje on w świecie materialnych przedmiotów, ale także staje się podmiotem w hierarchii bytów stworzonych. Ostatecznie należy stwierdzić, że człowiek zapomina o swojej wartości. W pewnym stopniu przyczynia się do autodestrukcji poprzez popadanie w różnorodne nalogi oraz przyjmowanie niewłaściwych postaw wobec innych jednostek. Z refleksji tej wynika, że człowiek zapomina o swoim „człowieczeństwie”. Człowiek – zdaniem Jana Pawła II – jest podmiotem pośród przedmiotów dlatego, że jest zdolny poznawczo obiektywizować wszystko, co go otacza. Dlatego, że przez swój umysł zwrócony jest „z natury” ku prawdzie. W prawdzie zawiera się źródło transcendencji człowieka wobec wszechświata, w którym żyje. Właśnie poprzez refleksję nad własnym poznaniem człowiek objawia się samemu sobie jako jedyne jestestwo pośród świata, które widzi „od wewnątrz” związane poznana prawdą – a więc także zobowiązane do jej uznania, w razie potrzeby także aktami wolnego wyboru, aktami świadectwa na rzecz prawdy. Jest to uzdolnienie do przekraczania siebie w prawdzie⁴. Przedmiotem własnych rozważań są dwie kwestie: pierwsza to ukazanie wartości w kontekście teoretycznym, a druga to odniesienie się do wartości na kanwie nauczania Jana Pawła II.

Wartości istnieją obiektywnie i są realne. Odżywają jednak spory o zmienność, historyczność, względność wartości. Byt należny nadaje wartościom fenomenologia. Implikuje to nierelatywność wartości względem aksjologicznych przeżyć jednostki. Konsekwencją subiektywnego punktu spojrzenia na wartości jest utożsamianie ich ze sferą doznań psychicznych. Następstwem tego jest relatywizm wartości w stosunku do jednostki. M. Scheler rozumiał wartości jako istniejące obiektywnie, w sposób idealny. Stawiają one człowiekowi wymagania. Dzięki istnieniu w nim pewnego przymusu wewnętrznego działa on na rzecz tego, co uznaje za dobre. Każde z tych odczytów wartości przynosi część prawdy. Wzięte razem lepiej rysują problemy badawcze dla edukacji. To tak, jak tęcza i jej wielorakie barwy: każda prawdziwa: jakość różna od pozostałych, wzięte razem tworzą harmonijną całość⁵.

K. Denek podkreśla, że pytając o wartości wkraczamy w gęsty las, w którym staramy się przetrzeć ścieżki⁶. Obecnie jest to problematyka, która odnosi odmiennie punkty widzenia dla naukowców, a tym samym zasługuje na uwagę ludzi. Wartości są dość głęboko zakorzenione w świadomości człowieka. Niejako stanowią pewien rdzeń człowieczeństwa dla każdej jednostki. Termin wartość był wielokrotnie tematem licznych dyskursów, które podejmowano na konferencjach i sympozjach naukowych. Pojęcie to staje się dalej przedmiotem rozważań filo-

³ K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, Lublin 1994, s. 210.

⁴ Jan Paweł II, Przemówienie do profesorów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin, 09.05.1987, *Jakie są perspektywy tego pokolenia?* „L' Osservatore Romano” 1987, nr 5, s. 11–12.

⁵ K. Denek, U. Morszczyńska, W. Morszczyński, S. C. Michałowski, *Dziecko w świecie wartości*, cz. 1, Kraków 2003, s. 24.

⁶ K. Denek, *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*, Toruń 1999, s. 25.

zofów, pedagogów, psychologów i socjologów. Aktualnie istnieje wiele analiz terminologicznych ujmujących to zagadnienie.

Wartości – w kontekście filozoficznym – stanowią naturalny i egzystencjalnie znaczący korelat ludzkich dążeń, wyborów, celów i odniesień. W celu uniknięcia dotychczasowego chaosu terminologicznego w opracowaniu zestawiono różne interpretacje tego pojęcia. Według P. Brzozowskiego wartości wyrażają potrzeby i pragnienia ludzi, a także przyczyniają się do stawiania wymagań społeczeństwu⁷. W ujęciu T. Higginsa są one elementem trójczynnika „modelu ja”, w którym obok „ja realnego” i „ja idealnego” funkcjonuje „ja powinnościowe”, będące zbiorem przekonań o obowiązkach, normach i wartościach⁸.

W aspekcie socjologicznym wartość najczęściej określa się jako:

- przedmioty, przekonania o nienormatywnym charakterze, determinujące względnie podobne przeżycia psychiczne i działania jednostek – członków grup społecznych;
- przekonania rozpowszechnione w grupie społecznej, określające godne pożądaniami, sądy i zachowania członków tej grupy;
- przekonania pojedynczych jednostek lub przekonania rozpowszechnionych w grupach społecznych, określające cechy godne pożądaniami, cechy poszczególnych grup społecznych lub społeczeństwa jako całości⁹.

Reasumując powyższe sformułowania należy zaznaczyć, że wartości:

- a) obejmują wszelkie strony ludzkiej działalności;
- b) regulują zaspokajanie potrzeb człowieka;
- c) wpływają na jego funkcjonowanie i spostrzeganie innych ludzi.

Wartości w pełni tworzą hierarchiczny system. Jest on trwałą organizacją przekonań, która zmierza do preferowania właściwego toku postępowania oraz decyduje o stanie egzystencji człowieka. Należy nadmienić, że systemy wartości są pewnymi strukturami wyodrębnionymi, a także położonymi w systemie przekonań. Tym samym świadczą o ich wadze i pełnionych funkcjach. Naukowcy są zgodni, że wartości jednostki stanowią pewnego rodzaju system¹⁰. Wartości – według T. Kosowskiego – spełniają następujące funkcje:

- ✓ „**integrującą motywację** w kierunku aktywności, skutkiem czego wartości nadają sens życiu i pozwalają perspektywicznie uporządkować działania;

⁷ P. Brzozowski, *Wzorcowa hierarchia wartości. Polska, europejska czy uniwersalna*, Lublin 2007.

⁸ B. Wojciszke, *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Warszawa 2002.

⁹ M. Misztal, *Problematyka wartości w socjologii*, Warszawa 1972, s. 18.

¹⁰ M. Głoskowska-Soldatow, *Poszukiwanie aksjologicznego wymiaru wychowania, a system wartości nauczycieli i rodziców*, [w:] *U podstaw dialogu o edukacji*, red. A. Karpińska, Białystok 2003, s. 172.

- ✓ **orientacyjną** (występujące w tej funkcji wartości stanowią kryterium ocen i orientacji; porządkują je według takich wskazań, jak: korzyść, szczęście, prawda, piękno);
- ✓ **metadecyzyjną (rozstrzygającą)**, w ramach której wartości pomagają podejmować decyzję w przypadku konfliktu motywów lub racji;
- ✓ **resocjalizacji (motywacyjną)**, poprzez którą jednostka zostaje włączona do życia zbiorowości (pełnią je wartości etyczne, idee społeczne, wartości takie jak: rodzina, Ojczyzna, ludzkość);
- ✓ **ratyfikacji** (sprawują ją wartości, które są źródłem satysfakcji)¹¹.

W literaturze można spotkać trzy modele wartości autorstwa K. Ostrowskiej¹².

Pierwszy model odnosi się do systemu postaw wobec wartości, które pomagają osiągnąć pełnię człowieczeństwa (doskonałość, wolność, godność, samodyscyplina, samoakceptacja, odpowiedzialność, aktywność, troska o siebie i innych, ambicja, wytrwałość, pasja, poszukiwanie stałości w zmienności, refleksyjność w stosunku do siebie, wytyczanie zadań i celów, otwartość na innych, otwartość na rzeczywistość pozaludzką, akceptacja własnej egzystencji, akceptacja rozwoju, akceptacja potrzeby przekraczania siebie, współdziałanie z innymi, uznanie własnej niewystarczalności, życie jako zadanie).

Drugi schemat dąży do kreowania postaw w oparciu o współdziałanie z innymi poprzez: miłość, wolność, odpowiedzialność, przyjaźń, koleżeństwo, partnerstwo, uznania wolności innych, solidarności z innymi, lojalność wobec innych, akceptacja innych, dobroć, wyrozumiałość, szacunek dla innych, zaufanie do innych, altruizm, uznanie wspólnoty, uznanie indywidualności i różnorodności, uznanie życia innych, uznanie potrzeby terytorium, uznanie rozwoju innych, uznanie prawdy jako podstawy życia społeczeństwa.

Trzeci model odnosi się do kształtowania postawy w kontekście włączania się we wszechświat (więź z otaczającym światem, odpowiedzialność, uznanie potrzeby podporządkowania się, przekształcanie otoczenia, współdziałania z otoczeniem, tworzenia nowej jakości, poznanie praw otoczenia, utrzymanie kontaktu z otoczeniem, uznanie własnej małości, uznanie potrzeby włączenia się w kosmos, opanowanie tendencji eksploratorskich, uznanie praw otoczenia do trwania i rozwoju, uznanie, że ma się jakieś zadania wobec otoczenia, uznania różnorodności w otaczającym świecie, uznanie, że otaczająca rzeczywistość służy zaspokajaniu potrzeb wszystkich wyróżnionych dziedzin).

Zaprezentowane modele – zdaniem P. Mazura – ukazują jako naczelne takie wartości, jak: doskonałość, miłość, więź z otaczającym światem oraz wolność, godność, odpowiedzialność, podporządkowanie. W systemie odnoszącym się do

¹¹ K. Denek, *Ku dobrej edukacji*, Toruń – Leszno 2005, s. 125–126.

¹² K. Ostrowska, *W poszukiwaniu wartości*, cz. 1, Gdańsk 1994, s. 67.

realizowania zadania stawania się sobą – najważniejszą wartością jest tutaj doskonałość¹³.

Autorzy w swoich opracowaniach wskazują na klasyfikację wartości. Między innymi Z. Cackowski, S. Ossowski, K. Ostrowska, W. Pasterniak, M. Rokeach i J. Sztumski.

S. Ossowski prezentuje **wartości uznawane i odczuwane**. Pierwsze – w ujęciu autora – są własnością środowiska społecznego i elementem norm jego postępowania¹⁴. Drugi rodzaj wartości odnosi się do poszczególnych jednostek społeczeństwa. J. Sztumski dokonuje jeszcze innej systematyki. Zdaniem autora wartości dzielą się na: **podstawowe, wtórne i indywidualne**¹⁵. Natomiast K. Ostrowska wskazuje na wartości o charakterze: **sensotwórczym i instrumentalnym**¹⁶. Najistotniejszą kategoryzację wartości prezentuje J. Homplewicz. Autor wskazuje na wartości o charakterze:

- a) **transcendentnym**,
- b) **naturalnym**¹⁷.

Do pierwszego rodzaju J. Homplewicz zakwalifikował **wartości wychowania i wewnętrzne etyczne wartości wychowania**. Natomiast do drugiej kategorii zaliczył **wartości wychowania i społeczne etyczne wartości wychowania**.

Problematyka aksjologiczna nie była obca w szczególności Karolowi Wojtyłe – Janowi Pawłowi II. Podobnie jak inni naukowcy wielokrotnie nawiązywał on we własnych dokumentach, rozprawach naukowych i listach apostołskich do tego nurtu. Jan Paweł II często wyrażał obawę o wartości: Jednym z najpoważniejszych aspektów obecnej sytuacji historycznej jest upadek szacunku dla istotnych wartości rządzących ludzkim życiem. Zdaniem papieża sytuacja człowieka wydaje się daleka od obiektywnych wymagań porządku moralnego, sprawiedliwości i miłości¹⁸. Dzisiaj w dobie głębokich przemian we wszystkich prawie dziedzinach życia społecznego (...) nasilają się (...) systematyczne ataki (...) na wartości chrześcijańskie (...) ¹⁹. Jan Paweł II w encyklice *Fides et ratio* zauważa, że tylko dzięki prawdziwym wartościom człowiek może stawać się lepszy, rozwijając w pełni swoją naturę²⁰. Z myśli tej wynika, że człowiek powinien dążyć nie tylko do udoskonalania swego istnienia, ale także kształtowania swojego rozwoju osobowego.

We wstępie do encykliki *Fides et ratio* papież stwierdza: „Wiele jest dróg, którymi człowiek może zmierzać do lepszego poznania prawdy, a przez to czynić swoje

¹³ P. Mazur, *Wychowanie ku wartościom wyzwaniem dla współczesnej szkoły*, [w:] *Wybrane zagadnienia wychowania szkolnego – wokół wartości*, red. P. Mazur, Lublin 2007, s. 18.

¹⁴ S. Ossowski, *U podstaw estetyki*, Warszawa 1958, s. 229.

¹⁵ J. Sztumski, *Spoleczeństwo i wartości*, Katowice 1992, s. 89.

¹⁶ K. Ostrowska, *W poszukiwaniu wartości*, cz. I, Gdańsk 1994, s. 71.

¹⁷ J. Homplewicz, *Sposoby pojmowania wartości*, „Wychowawca” 1999 nr 4, s. 18.

¹⁸ Jan Paweł II, *Prymat wartości duchowych w wychowaniu młodych roku 2000*, 18.03.1982, [w:] *Jan Paweł II, Nauczanie papieskie*, V, 1, 1982, Poznań 1993, s. 388.

¹⁹ Przemówienie Jana Pawła II, Watykan 15.01.1983 r.

²⁰ Jan Paweł II, *Fides et ratio*, Tarnów 1988, s. 43.

życie coraz bardziej ludzkim”²¹. Z refleksji papieskiej wynika, że człowiek poszukujący prawdy nie powinien zapominać o podstawowych wartościach. Zdaniem Jana Pawła II są one właściwym drogowskazem na drogach życia. Uważał, że współczesnemu człowiekowi grozi zagubienie hierarchii wartości. Papież opierał to na podstawie zainaugurowanej i propagowanej cywilizacji śmierci, która stała się wiodącym programem dla młodych ludzi. Aktualnie dąży ona do odrzucenia fundamentalnych wartości etycznych i chrześcijańskich. W świecie współczesnym cywilizacja śmierci zaczyna powoli dominować. Nie propaguje ona miłości, pokoju, sprawiedliwości, solidarności, które zawsze były wpisane w naturę człowieka. Głównie dąży do szerzenia nienawiści, zazdrości międzyludzkiej, występowania nowych konfliktów międzynarodowych i nieupowszechniania prymatu pokoju. Według Jana Pawła II człowiek współczesny powinien dążyć do propagowania cywilizacji miłości. Po raz pierwszy termin ten został użyty przez poprzednika Jana Pawła II – Pawła VI. Z nauczania Jana Pawła II wynika, że cywilizacja miłości dąży do traktowania człowieka jako osoby. Oznacza to, że „persona” ma zawsze pierwszeństwo przed rzeczą, a tym samym nie może być traktowana w sposób materialny. Człowiek zasadniczo odróżnia się od świata materialnego. Wynika to z tego, że jest stworzony na obraz i podobieństwo Boga oraz posiada wolę i rozum. W ujęciu słowiańskiego papieża jest to pierwszy i zasadniczy priorytet cywilizacji miłości. Z perspektywy czasu można dostrzec również inny niepokojący element. Jest to materializm ludzki. Fakt ten nie świadczy o godności i wyjątkowości człowieka. Drugim zasadniczym priorytetem jest zasada „więcej być nad więcej mieć”. Nikt nie sugeruje, że dobra materialne wskazują na szerzenie idei cywilizacji śmierci. Współcześnie dobra materialne są niezbędne człowiekowi do funkcjonowania. Jednak należy pamiętać o tym, że cywilizacja śmierci pojawia się wówczas, gdy jednostka dąży przede wszystkim do gromadzenia – za wszelką cenę – dóbr materialnych. Wówczas ztraca sens egzystencji.

Dodatkowo priorytetami w tym kontekście są tzw. prymaty:

- miłosierdzia nad sprawiedliwością;
- osoby nad rzeczami;
- etyki nad techniką;
- pracy przed kapitałem;
- dialogu przed walką.

Reasumując powyższe rozważania należy stwierdzić, że Jan Paweł II był stanowczym obrońcą wartości etycznych i chrześcijańskich. Dążył do kreowania osoby w wymiarze cielesnym i duchowym. Często wskazywał na potrzebę budowania cywilizacji miłości, która uwzględnia najistotniejsze wartości moralne

²¹ Tamże, s. 43.

w kontekście prawa naturalnego. Z nauczania papieskiego wynika, że odnowa społeczeństwa nie dokona się bez wartości.

Grzegorz Łuszczak

Bibliografia:

- Brzozowski P., *Wzorcowa hierarchia wartości. Polska, europejska czy uniwersalna*, Lublin 2007.
- Denek K., *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*, Toruń 1999.
- Denek, *Ku dobrej edukacji*, Toruń – Leszno 2005.
- Denek K., Morszczyńska U., Morszczyński W., Michałowski S. C., *Dziecko w świecie wartości*, cz. 1, Kraków 2003.
- Głoskowska-Soldatow M., *Poszukiwanie aksjologicznego wymiaru wychowania, a system wartości nauczycieli i rodziców*, [w:] *U podstaw dialogu o edukacji*, red. A. Karpińska, Białystok 2003.
- Homplewicz J., *Sposoby pojmowania wartości*, „Wychowawca” 1999 nr 4.
- Jan Paweł II, *Fides et ratio*, Tarnów 1988.
- Jan Paweł II, *Prymat wartości duchowych w wychowaniu młodych roku 2000*, 18.03.1982, [w:] *Jan Paweł II, Nauczanie papieskie*, V, 1, 1982, Poznań 1993.
- Jan Paweł II, Przemówienie do profesorów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin, 09.05.1987, *Jakie są perspektywy tego pokolenia?*, „L' Osservatore Romano” 1987, nr 5.
- Jan Paweł II, *Spotkanie Ojca Św. Jana Pawła II z młodzieżą akademicką*, Warszawa 3.06.1979 r., [w:] Jan Paweł II, *Wypłynąć na głębiej. Ojciec Św. do młodych Polaków*, Warszawa 2006.
- Mazur P., *Wychowanie ku wartościom wyzwaniem dla współczesnej szkoły*, [w:] *Wybrane zagadnienia wychowania szkolnego – wokół wartości*, red. P. Mazur, Lublin 2007.
- Misztal M., *Problematyka wartości w socjologii*, Warszawa 1972.
- Ossowski S., *U podstaw estetyki*, Warszawa 1958.
- Ostrowska K., *W poszukiwaniu wartości*, cz. 1, Gdańsk 1994.
- Sztumski J., *Spoleczeństwo i wartości*, Katowice 1992.
- Wojciszke B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Warszawa 2002.
- Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, Lublin 1994.

STRESZCZENIE:**Pojęcie wartości. Kilka refleksji w perspektywie poglądów Jana Pawła II**

Autor w publikacji odnosi się do wartości w kontekście teoretycznym. Swoje rozważania odnosi nie tylko do zinterpretowania zagadnienia, ale zaprezentowania funkcji, modeli i kategoryzacji wartości. Kwintesencją jest analiza systemu wartości w nurcie nauczania Jana Pawła II. Publikację kończy refleksja autora.

Słowa kluczowe: cywilizacja miłości, cywilizacja śmierci, człowiek, system wartości.

SUMMARY:

Comprehending the value. A few reflection in the prospect of views of Jan Paweł II

The author in the publication refers to the value in the theoretical context. He is relating his deliberations not only to interpreting the issue, but presenting the function, models and the categorization values. Analysis of a system of values is an essence in the course of teaching Jan II Paweł. reflection of the author is finishing the Publication.

Key words: civilization of love, civilization of the death, man, system of values.

